

Wójtowicz, Przemysław

Sprawozdanie z konferencji naukowej: "Emigracja polska wobec problemów odbudowy i sowietyzacji kraju po zakończeniu II wojny światowej"

Dzieje Najnowsze 38/1, 261-265

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sprawozdanie z konferencji naukowej: „Emigracja polska wobec problemów odbudowy i sowytyzacji kraju po zakończeniu II wojny światowej”

Współorganizatorami konferencji, która odbyła się w Ciechocinku w dniach 24-26 listopada 2005 r., były dwie instytucje naukowe: Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i Wydział Humanistyczny Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku. Honorowy patronat nad konferencją objął marszałek Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego — Waldemar Achramowicz. Głównym organizatorem przedsięwzięcia był prof. dr hab. Ryszard Sudziński. Zakwaterowanie uczestników i obrady odbywały się w jednym miejscu — w Centrum Konferencyjnym „Amazonka” w Ciechocinku, co stanowiło bardzo komfortowe rozwiązanie.

Przedmiotem obrad był bardzo szeroki zakres zagadnień, związanych z odbudową i sowytyzacją powojennej Polski, opracowany przez przedstawicieli polskiej emigracji. Ze względu na dużą liczbę uczestników, dla sprawnego prowadzenia obrad, referatów podzielono na trzy sekcje tematyczne. W pierwszej sekcji wystąpienia koncentrowały się na przedstawieniu zjawiska sowytyzacji Polski w ocenie rządu emigracyjnego, stronnictw politycznych i poszczególnych polityków. Celem drugiej sekcji było zaprezentowanie przemian w Polsce z punktu widzenia różnych skupisk emigracyjnych, rozsianych po całym świecie. Trzecia sekcja miała najszerzej sformułowany temat przewodni, gdyż jej uczestnicy zajmowali się przedstawieniem koncepcji władz polskich na uchodźstwie wobec powojennego rozwoju Polski i całego regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Już po rozpoczęciu konferencji zapadła decyzja o wspólnym odbywaniu obrad przez sekcję pierwszą i trzecią z racji kompatybilności zagadnień.

Konferencja rozpoczęła się 24 listopada 2005 r. od obrad plenarnych dla wszystkich uczestników spotkania. Tego dnia wszyscy zaproszeni mieli możliwość wysłuchania czterech obszernych referatów wprowadzających w tematykę konferencji.

Pierwszy zabrał głos prof. dr hab. Adam Sudoł z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, który zaprezentował sylwetkę ostatniego premiera rządu emigracyjnego, zmarłego tuż przed konferencją — Edwarda Szczepanika. Był on specjalistą w zakresie rolnictwa, zresztą w pewnym okresie życia pracował jako doradca w Hongkongu i Pakistanie, stąd też z zainteresowaniem obserwował zmiany na wsi, jakie zachodziły w Polsce po II wojnie światowej. Prof. Adam Sudoł wyraził ubolewanie, że cenne sugestie emigracyjnego eksperta nigdy nie zostały wykorzystane w Polsce po przełomie politycznym 1989 r.

Drugim referentem był gość ze Stanów Zjednoczonych, Wiesław W. Gołębiowski. Mówił on, w jaki sposób członkowie Kongresu Polonii Amerykańskiej odnosili się do zmian zachodzących w kraju. Jak można się domyślić, Polacy w USA nie mieli żadnych wątpliwości, że za wszystkimi zmianami stoją Sowietci. Bez wątpienia organizacja owa starała się reprezentować

interesy prawdziwych władz polskich — o czym świadczy mało znany fakt, iż Kongres miał status obserwatora w trakcie konferencji w San Francisco.

Ksiądz prof. dr hab. Roman Dzwonkowski z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego nasświetlił kulisy relacji pomiędzy Polską Misją Katolicką w Paryżu i „Ambasadą Warszawską” we Francji w latach 40. XX w. Podkreślił przy tym szczególną nieustępliwość rektora misji — pallotyna ks. Franciszka Cegielki, który był wierny polskiemu rządowi w Londynie i w związku z tym przyjął nieustępliwą postawę, zakazując wszelkich kontaktów z przedstawicielami reżimu warszawskiego. To twarde stanowisko wywoływało niezrozumienie wśród przedstawicieli francuskiego duchowieństwa katolickiego. Tymczasem rektor misji słusznie przewidział, że wszelkie oznaki rzekomej współpracy ze strony komunistycznej ambasady są wyłącznie taktycznym posunięciem, mającym na celu jej uwiarygodnienie w oczach francuskich władz.

Z ostatnim referatem w pierwszym dniu obrad wystąpił prof. dr hab. Roman Turkowski z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, który przedstawił stanowisko polskich ludowców wobec kolektywizacji wsi polskiej. Prelegent szczególną uwagę zwrócił na poglądy i działalność najwybitniejszego chłopskiego polityka tamtego okresu — Stanisława Mikołajczyka.

Po powyższych wystąpieniach wywiązała się ożywiona dyskusja, która w dużej mierze dotyczyła wojennych i powojennych relacji polsko-amerykańskich.

Zasadnicza część konferencji odbyła się następnego dnia, w którym zaplanowane były wystąpienia pozostałych uczestników w poszczególnych sekcjach tematycznych. Zanim jednak do tego doszło, ponownie wszyscy goście mieli możliwość wysłuchania dwóch obszernych referatów na posiedzeniu plenarnym.

Obrady rozpoczął prof. dr hab. Tadeusz Wolsza z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie referatem charakteryzującym zjawisko sowietyzacji w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w ujęciu polskich środowisk emigracyjnych. Referent podkreślił, iż ogromny jest dorobek dotyczący tego zagadnienia pozostawiony przez emigracyjnych specjalistów. Sowietolodzy z „polskiego Londynu” zaczęli się bowiem zajmować tym zjawiskiem jeszcze w końcowym okresie II wojny światowej. Wówczas to powstała pierwsza definicja sowietyzacji, którą określano jako stopniowe „upodobnienie” we wszelkich dziedzinach do ustroju istniejącego w Związku Sowieckim. W tym kontekście prelegent wspominał również o roli tzw. sowietników — czyli kilku tysięcy osób przygotowanych do objęcia kluczowych stanowisk w podporządkowanych krajach Europy, mających za zadanie stopniowe ujednoczenie zarządzanych dziedzin. Wszystkie te działania spowodowane były faktem, iż Sowieci zastosowali w przypadku Polski metodę rewolucji łagodnej, a więc przejściowego współistnienia dwóch systemów ustrojowych. Jak zauważył prof. Tadeusz Wolsza, dla emigracyjnych specjalistów momentem przełomowym w sowietyzowaniu kraju było powołanie na ministra obrony narodowej oficera Armii Czerwonej — Konstantego Rokossowskiego w 1949 r. Po wygłoszeniu referatu wywiązała się wśród zgromadzonych ciekawa dyskusja, w której podkreślono fakt niedoceniań przez zachodni establishment bogatego dorobku emigracyjnych sowietologów. To, czego wówczas dokonali polscy specjaliści, zachodni naukowcy zaczęli badać dopiero kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt lat później. Często przy tym nieświadomie kopiowali opracowane już sprawy lub co gorsza korzystali z dorobku polskich autorów bez przywoływania źródła informacji.

Ostatni z referatów przeznaczonych dla ogółu uczestników wystąpił dr Mirosław Golon z Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, który omówił politykę Związku Sowieckiego wobec Polski w latach 1947-1953. Historyk ówczesne relacje określił jako „fundamenty sowietyzacji”, gdyż sprowadzały się one do jednego celu. Był nim

całkowite podporządkowanie Polski Związkowi Sowieckiemu we wszelkich dziedzinach. Odbywało się to drogą nierównoprawnych umów handlowych, konsularnych oraz poprzez bezpośrednie ingerowanie w wewnętrzne sprawy państwa polskiego — czego przykładem może być nakaz odrzucenia planu Marshalla. Po wystąpieniu dr. Mirosława Golona wywiązała się dyskusja, w której z kolei głównym motywem była kwestia relacji polsko-sowieckich w dziedzinie nauki. Prelegent w obszerny sposób wyjaśnił formy nacisku aparatu sowieckiego stosowane wobec polskiego środowiska naukowego. Działania te najmocniejskierowane były wobec najmłodszego pokolenia, a więc studentów i doktorantów, którzy uznani zostali za najbardziej podatnych na wpływy. Dlatego też umożliwiono tym grupom podejmowanie studiów na sowieckich uczelniach.

Kolejne wystąpienia odbywały się już w poszczególnych sekcjach tematycznych. W trakcie posiedzenia sekcji drugiego głós zabrało dziesięciu referentów. Dr Zbigniew Giżyński z Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika zaprezentował stanowisko polskich emigrantów we Francji, wobec przemian zachodzących w kraju po zakończeniu wojny. Mieszkała tam półmilionowa Polonia, z której duża część przebywała nad Sekwaną już od kilku pokoleń. Tym właśnie się różniła od emigracji w Wielkiej Brytanii, osiadła tam głównie w trakcie II wojny światowej. Z kolei książę dr Adam Romejko z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, nakreślił poglądy i działalność duszpasterstwa polskiego na Wyspach Brytyjskich. Zazaczył przy tym sprawę relacji, które ewoluowały w wyniku zmiany pokoleniowej pomiędzy wiernymi a duchowieństwem na przełomie lat 60. i 70. Wówczas to zaczęli odchodzić księża wywodzący się głównie z armii Andersa, a na ich miejsce przybywali z kraju młodzi duchowni, którzy nie cieszyli się pełnym zaufaniem środowiska polskiego. Dr Małgorzata Alberka z Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego zaprezentowała rozważania na temat społeczeństwa w kraju z perspektywy paryskiej „Kultury”. Czasopismo owo było ważnym centrum opiniotwórczym, niezależnym i różniącym się w swoich poglądach od ośrodka londyńskiego. Kolejny prelegent — prof. dr hab. Andrzej Zaćmiński z Instytutu Historii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy przedstawił ocenę wydarzeń 1952 r. w kraju, dokonaną na łamach emigracyjnej prasy. Analizie poddane zostały szczególnie dwa zjawiska w kraju, a mianowicie wprowadzenie stalinowskiej konstytucji i wybory do Sejmu. Prof. dr hab. Zygmunt Woźniczka z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach zaprezentował natomiast postawę emigracji wobec ruchu oporu działającego w kraju po 1945 r. Zauważył przy tym, że wobec zjawiska „atomizacji” podziemia, do którego doszło po zakończeniu wojny, dla Sowieców polski ruch nie stanowił większego zagrożenia. Z punktu widzenia Moskwy zdecydowanie bardziej uciążliwe były duże oddziały partyzanckie działające na Ukrainie i w państwach bałtyckich. Bardzo interesujący był referat dr. Tomasza Ochynowskiego, który jako psycholog poddał analizie materiały wywiadu 2. Korpusu oraz materiały Biura Studiów i Analiz Radia Wolna Europa w celu poznania opinii i nastrojów społeczeństwa polskiego, w pierwszym dziesięcioleciu po II wojnie światowej. Najważniejszą różnicą w stosunku do lat wojny była zmiana nastawienia psychicznego wśród ludzi. Wówczas pomimo ciągłego zagrożenia panowała wiara w zwycięstwo i lepsze jutro, natomiast już w „wyzwolonym” kraju zamiast tego były pustka i poczucie osamotnienia. W dalszej kolejności głós zabrał dr Dariusz Fabisz z Uniwersytetu Zielonogórskiego. Zgromadzonym przedstawił sylwetkę gen. Lucjana Żeligowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem okresu życia, w którym coraz bardziej ujawniał on swoje prosowieckie poglądy. Prelegent opisał również zabiegi warszawskich reżimowych dyplomatów, mające nakłonić gen. Żeligowskiego do powrotu do kraju. Tematem wystąpienia dr. Dariusza Roguta z filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim były represje sowieckie zastosowane po wojnie wobec Polaków i obywateli polskich. Wyróżnił on kilka kategorii osób represjonowa-

nych. Należeli do nich: żołnierze Armii Krajowej, osoby cywilne podejrzane o udział w AK, osoby przymusowo wcielone do Armii Czerwonej oraz Mazurzy, Ślązacy, Kaszubi będący wcześniej w niemieckich batalionach pomocniczych. Referat niżej podpisanego (doktoranta Instytutu Historii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) dotyczył oceny XX Zjazdu Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego dokonanej przez „polski Londyn”. W szczególności uwzględniłem stanowisko reprezentowane przez największe emigracyjne czasopisma. Należy podkreślić, że informacje o tajnym referacie wygłoszonym przez Nikitę Chruszczowa znalazły się na łamach prasy polskiej już w połowie marca 1956 r., a więc stosunkowo szybko. Wywołały one spore poruszenie w całym środowisku uchodźców. Jako ostatni w tej sekcji zabrał głos dr Zdzisław Kościański. Przedmiotem jego wystąpienia była prezentacja poglądów powojennej żołnierskiej emigracji wobec przemian zachodzących w Polsce. Prelegent posłużył się w szczególności opiniami reprezentowanymi przez kombatantów skupionych w Kole Krechowiaków w Londynie.

Należy zaznaczyć, że w opisanej wyżej sekcji po każdym referacie przeprowadzana została dyskusja, w której uczestnicy prosili prelegenta o wyjaśnianie szczegółowych kwestii.

W trakcie połączonych obrad sekcji pierwszej trzeciej referatami wystąpiło piętnaście osób. Prof. dr hab. Anna Siwik z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie zaprezentowała poglądy obozu „Zjednoczenia” na przemiany społeczno-polityczne zachodzące w Polsce. Po ostatecznym rozłamie, jaki dokonał się w 1954 r., większość emigrantów opowiedziała się po stronie tego obozu. Natomiast dr Arkadiusz Adameczyk z filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim przedstawił ocenę sowietyzacji szkolnictwa wyższego w kraju dokonaną przez Ligę Niepodległości Polski. Referat ten był pokłosiem wieloletnich badań, które autor poświęcił środowisku piłsudczyków. Temat wystąpienia mgr. Ireneusza Wojewódzkiego z Uniwersytetu Zielonogórskiego to: „Powojenna rzeczywistość w oczach gen. Kazimierza Sosnkowskiego”. Należy zaznaczyć, że generał dokonał jej oceny z odległej perspektywy, gdyż po wojnie osiedlił się w Kanadzie. Jako czwarty referent wystąpił prof. dr hab. Józef Smoliński z filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim. Przybliżył on słuchaczom relacje pomiędzy aliantami zachodnimi i Polską w latach 1944-1948 z perspektywy rządu polskiego na uchodźstwie. Dr Jarosław Kłaczek z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu naświetlił postawę Polskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego i Zrzeszenia Ewangelików na obczyźnie wobec stalinizmu. Na emigracji grupa Polaków wyznania luterńskiego była zauważalna, liczyła bowiem ponad pięć tysięcy osób, z czego połowa pochodziła z terenów Zaolzia. Po wojnie nie chcieli oni wracać do Czechosłowacji. Z kolei prof. dr hab. Ryszard Sudziński z Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika dokonał analizy ocen władz RP na obczyźnie, dotyczących nasilających się procesów sowietyzacji gospodarki w kraju, w latach 1945-1955. Następnym referentem był dr Sławomir Łukaszewicz z lubelskiej delegatury Instytutu Pamięci Narodowej. Przedstawił on poglądy ministra Jana Wszelakiego, dotyczące gospodarczych aspektów projektów federacji państw Europy Środkowo-Wschodniej. Natomiast mgr. Grzegorz Szturo z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika zaprezentował poglądy innej znanej osobowości środowiska emigracyjnego — Adama Pragiera. Dziewiątym prelegentem był dr hab. Jan Żaryn z Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Tematem swoich rozważań historyk uczynił reakcje członków emigracyjnego Stronnictwa Narodowego na przemiany zachodzące w Polsce, będące efektem października 1956 r. Dr Adam Baran z Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie swoje wystąpienie poświęcił polityce władz naczelnych Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami kraju wobec harcerstwa w Polsce, w dekadzie lat 80. XX w. Kolejny mówca — dr Paweł Ziętara z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego podjął się omówienia stanowiska redakcji „Orla Białego” wo-

YCIE NAUKOWE

bec powojennej odbudowy i sowietyzacji kraju. Czasopismo owo reprezentowało bardzo wpływowe środowisko skupione wokół gen. Władysława Andersa. Z referatem z pogranicza historii i polonistyki wystąpił dr Adam Wróbel z Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku. Naświetlił on twórczość Jerzego Pietrkiewicza — wybitnego emigracyjnego znawcy literatury, wykładowcy Uniwersytetu Londyńskiego. Jeden z ostatnich prelegentów — dr Piotr Kardela z Nowego Miasta Lubawskiego zajął się prezentacją ocen powojennej sytuacji w Polsce w oczach liderów przedwojennego Centralnego Związku Młodej Wsi. Z kolei dr Beata Szubtarska z filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim zarysowała poglądy przedstawiciela Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego w Kanadzie — Tadeusza Romera, dotyczące postępującej w kraju sowietyzacji. Ostatni referat w obradach połączonych dwóch sekcji wygłosił mgr Krzysztof Langowski z Instytutu Piłsudskiego w Nowym Jorku. Tematem jego wystąpienia była „Sprawa niepodległości Polski w koncepcjach politycznych Komitetu Narodowego Amerykanów Polskiego Pochodzenia w latach 1944-1956”.

Na koniec spotkania nastąpiła dyskusja, w której wspólnie uczestniczyli historycy wszystkich trzech sekcji tematycznych. Zanalizowano propozycje zagadnień, które należałoby podjąć na zbliżającym się Zjeździe Historyków w Olsztynie, na którym przewidziano stworzenie odrębnej sekcji poświęconej dziejom emigracji i Polonii. Wszyscy uczestnicy konferencji wyrazili przy tym uznanie dla tej inicjatywy, która stworzy możliwość zaprezentowania bogatego dorobku naukowego w tym zakresie z ostatnich kilkunastu lat.

Wszystkie referaty wygłoszone i nadesłane na konferencję będą opublikowane w specjalnym wydawnictwie pod redakcją prof. dr. hab. Ryszarda Sudzińskiego. W podsumowaniu wypada stwierdzić, że konferencja w Ciechocinku okazała się pełnym sukcesem zarówno pod względem organizacyjnym, jak i naukowym.

Przemysław Wojtowicz
Bydgoszcz